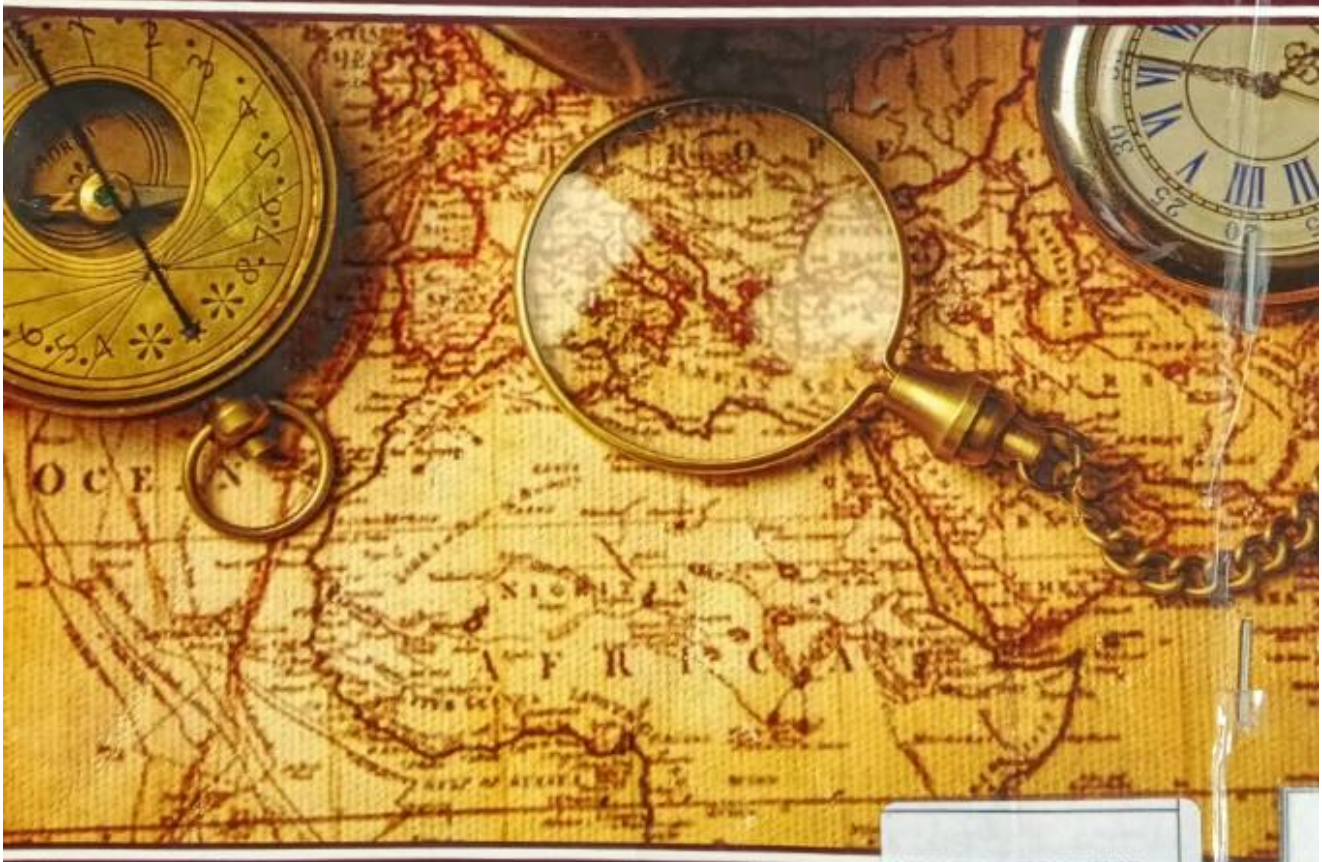
چاپی دووەم

پوختەی فەلسەفەی مێژوو

• د. بورهان حاتەم گۆمەتاڵی

33728

Preview sample - page 1 of 10 - Soran University Academic Digital Library

پوختەی فەلسەفەی مێژوو

نووسینی: د. بورهان حاتەم گۆمەتاڵی

مافی لە چاپدانەوەی پارێزراوە بۆ نوسینگەی تەفسیر

چاپی دووەم ٢٠٢١ز-١٤٤٢ك

نوسینگەی تەفسیر
بۆچاپ و بڵاوکردنەوە
هەولێر- شەقامی 30 مەتری تەنیشت منارەی چۆڵی
+964 750 818 08 66
www.al-tafseer.com
tafseeroffice@yahoo.com
/TafseerOffice

ئامادەکردنی پێڕست - نوسینگەی تەفسیر
گۆمەتاڵی ، بورهان حاتەم
پوختەی فەلسەفەی مێژوو، بورهان حاتەم گۆمەتاڵی (نووسەر)
٣٢٨ لاپەڕە،
١٧* ٢٤ سم
بابەت، مێژوو، فەلسەفەی مێژوو
ISBN: 978-9933-593-03-2

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان
هەرێمی کوردستان ژمارە سپاردنی (٢٤٤١) ی ساڵی ٢٠١٩ پێدراوە.

"بیروبۆچونی ئەم کتێبە، مەرج نیە هەمان بیرو بۆچونی نوسینگەی تەفسیر بێ

دیزاین :نوسینگەی تەفسیر

Preview sample - page 2 of 10 - Soran University Academic Digital Library

پێشەکی

یەکێك لەو زانستانەی کە لەم سالانەی دواییدا لە ناوەندە ئەکادیمی و مەعریفییەکاندا بایەخێکی زۆری پێدرا فەلسەفەی میژوو بوو. لە بنەڕەتدا فەلسەفەی میژوو خواستێکی مرۆڤە، کە لەم ڕێگەیەوە وەلامێکی تێر و تەسەلی ئەم دوو پرسیارە سەرەکییەیان دەست بکەوێت: بۆچی ڕوویدا؟ چۆن ڕوویدا؟

ڕەگوڕیشەی فەلسەفەی میژوو میژوویەکی دێرینی هەیە و هاوکاتە لەگەڵ ئەو سەردەمانەی، کە مرۆڤ هەوڵیداوە لە هۆکاری ڕوداوەکانی میژوو بکۆڵێتەوە و لێکدانەوەیان بۆ بکات، جا ئەو هۆکار و لێکدانانەوە هەر چییەك بووبێت و لە هەر ئاستێکدا بن.

بەهۆی گوتنەوەی بابەتی فەلسەفەی میژوو لە قۆناغی سێیەمی بەشی میژوو-کۆلێژی ئاداب- زانکۆی سەلاحەدین بۆ ماوەی حەفت ساڵ، دەرفەتی ئەوەمان بۆ ڕەخسا کە موتالای دەیان سەرچاوە و ژێدەری تایبەت بەو بابەتە بکەین. بۆیە دوای ماوەیەك کەرەستەی ئامادەکردنی لێکۆڵینەوەیەکی ئەکادیمی لەشێوەی کتێبێك کەوتە بەردەستمان. لەم چەند ساڵەی دواییدا چەندین کتێب بە زمانی کوردی لەبارەی فەلسەفەی میژوو چاپکراون، کە زۆربەیان وەرگێڕان بوون (یەکێك لەوانەش نێمە لە ساڵی ٢٠١٥ وەرمان گێڕاوە لەژێر ناوی: سەرەتایەك لە فەلسەفەی میژوو، لە نووسینی د. موفید ئەلزەیدی). بەڵام بەشێکیان تەنیا چەند لایەنێکی فەلسەفەی میژوویان وەرگرتووە و هەمەلایەنە نەبوون. بەتایبەتیش بایەخی پێویست بە لێکدانەوەی ئایینە کۆنەکان بۆ میژوو نەدراوە. لەم کتێبەدا بە پشت بەستن بە چەندین سەرچاوەی بایەخدار هەوڵدراوە پوختەیەکی کورت لەبارەی بابەتەکانی فەلسەفەی میژوو بخرێتەڕوو، کە بەزمانێکی ئاسان و دوور لە ئالۆزی و

Preview sample - page 3 of 10 - Soran University Academic Digital Library

زەحمەتی تێگەیشتن نووسراوە. ڕووپەڕێکی بەرچاوی کتێبەکەش بۆ لێکدانەوەی ئایینە کۆنەکان بۆ میژوو تەرخانکراوە.

ئەم کتێبە لە شەش بەش پێکهاتووە. لە بەشی یەکەمدا چەمکەکانی فەلسەفە و میژوو و فەلسەفەی میژوو پێناسە کراون و سەرهەڵدانی میژووییان ڕوونکراوەتەوە. لە بەشی دووەمدا لێکدانەوەی ئەفسانەیی و لێکدانەوەی ئاینییەکان (ئایینە کۆنەکان و ئایینە ئاسمانییەکان) باسکراون. لە بەشی سێیەمیشدا لێکدانەوەکانی پاڵەوانی و جوگرافی و ڕەگەزیی بۆ میژوو خراونەتەڕوو. لە بەشی چوارەمدا لە چوارچێوەی لێکدانەوە شارستانێتییەکان بۆ میژوو ڕاڤەی میژوو و شارستانییەت لە دیدی هەریەک لە (ئیبن خەلدوون، ڤیکۆ، شپنگلەر، تۆینبی) باسی لێوەکراوە و ناماژەش بەو ڕەخنانە کراوە، کە لە بۆچوونەکانیان گیراون. بەشی پێنجەمیش تەرخانکراوە بۆ لێکدانەوەی هەریەک لە (مارکس و هیگڵ و مەسعود محەمەد) بۆ میژوو، لەگەڵ ناماژەدان بەو ڕەخنانەی، کە ناراستەی بۆچوونەکانیان کراون. هەرچی بەشی شەشەم و کۆتایی کتێبەکەیە تایبەتە بە چەمکی (کۆتایی میژوو) ی فۆکۆیاما و چەمکی (بەیەکدادانی شارستانێتییەکان) ی هنتنتنگتۆن، کە لەم ساڵانەی دواییدا وەک دوو تێزی نوێی فەلسەفەی میژوو قسە و باسی زۆری بەدوای خۆیدا هێناوە و جێگەی بایەخی توێژەران و ناوەندە ئەکادیمییەکان بووە.

هیوادارین لەڕێگەی ئەم کتێبەوە خزمەتێکی بچووک بە کتێبخانەی کوردی و خوێندەواران بەگشتی و میژووناسان و میژووەدۆستان و فێرخوازانی بەشی میژوو بەتایبەتی بکەین. سەرکەوتنیش هەر لە خواوەیە.

د. بورهان حاتەم گۆمەتالی

هەولێر

٢٠١٩/١٠/٢٣

Preview sample - page 4 of 10 - Soran University Academic Digital Library

ناوەڕۆک

پێشەکی ٧

بەشی یەکەم

چەمکەکانی فەلسەفە و میژوو و فەلسەفەی میژوو (پێناسە و سەرهەڵدانیان) ٧

تەوەری یەکەم: چەمکی فەلسەفە و چەمکی میژوو: ٧

أ/ سەرهەڵدان و پێناسەی فەلسەفە ٧

ب/ مەبەست و لقەکانی فەلسەفە: ١١

ج/ چەمکی میژوو ١٣

د/ توخمە بنەڕەتەکانی میژوو: ١٧

تەوەری دووەم: چەمک و سەرهەڵدانی فەلسەفەی میژوو ٢٢

ا/ سەرهەڵدانی چەمکی فەلسەفەی میژوو ٢٢

ب/ پێناسەی فەلسەفەی میژوو ٢٧

ج/ جۆرەکانی فەلسەفەی میژوو ٢٩

د/ بنەماکانی فەلسەفەی میژوو: ٣١

هـ/ ڕەخنەگرتن لە فەلسەفەی میژوو ٣٤

و/ جیاوازی نێوان میژوونووس و فەیلەسوفی میژوو ٣٨

ی/ سوودەکانی فەلسەفەی میژوو ٤٠

بەشی دووەم

لێکدانەوە تەفسانەیی و تایبەتییەکان بۆ میژوو ٤٣

تەوەری یەکەم: لێکدانەوەی تەفسانەیی (اسطوري) و خورافی بۆ میژوو ٤٣

تەوەری دووەم: لێکدانەوەی تایبەت بەرایەکان بۆ میژوو ٥٣

یەکەم/ لێکدانەوەی تاویزم بۆ میژوو ٥٣

Preview sample - page 5 of 10 - Soran University Academic Digital Library

أ/ سەرهەڵدانی ناپیشی تاویزم: ٥٣

ب/ بوون (الوجود) و جوواڵەی میژوو لە دیدی تاویزمدا ٥٥

ج- ژیانی کرداڕەکی و سیاسەت لە فەلسەفەی تاویزمدا: ٥٨

دووەم/ لێکدانەوەی کۆنفۆشیۆسی بۆ میژوو ٦٠

أ/ پوختەیەك لەبارەی ژیانی کۆنفۆشیۆس و ناپیشەکی ٦٠

ب/ ڕاڤەی کۆنفۆشیۆسی کلاسیکی بۆ میژوو ٦٤

ج/ لێکدانەوەی کۆنفۆشیۆسی نوێ بۆ میژوو ٦٩

سێیەم/ لێکدانەوەی بودیزم بۆ میژوو ٧٢

چوارەم/ لێکدانەوەی ناپیشی هیندۆسی بۆ میژوو ٨٢

أ/ پوختەیەك لەبارەی میژوو و ناپیشی هیندۆسی: ٨٢

ب/ جوواڵەی مرۆڤ و کۆمەڵگا لە دیدی هیندۆسیدا ٨٤

ج/ دروستبوون و وێرانبوونی بوونەوەر لە ناپیشی هیندۆسیدا..... ٩٠

تەوەری سێیەم: لێکدانەوەی ناپیشە ناسمانییەکان بۆ میژوو ٩٢

یەکەم/ لێکدانەوەی ناپیشی جوولەکە بۆ میژوو..... ٩٤

أ/ سەرهەڵدانی ناپیشی جوولەکە ٩٤

ب/ چەمکی خوا لای جوولەکە و کاریگەری بەسەر میژوو: ٩٧

ج/ میژوو و ڕەوتی میژوو لای جوولەکە:..... ٩٩

د/ داهاتوو و کۆتایی میژوو لای جوولەکە: ١٠١

هـ/ گەلی هەڵبژاردەی خوا:..... ١٠٥

دووەم/ لێکدانەوەی مەسیحییەت بۆ میژوو ١٠٥

Preview sample - page 6 of 10 - Soran University Academic Digital Library

أ/ پوختەیەك لە ژیاننامەی مەسیح و سەرهەڵدانی مەسیحییەت: ١٠٥
ب/ چەمکی سێیەم و تێگەیشتنی مەسیحییەت بۆ میژوو: ١١٠
ج/ هەڵەی یەکەمی مرۆڤ و قوربانیدانی مەسیح: ١١٢
د/ نامانج و کۆتایی میژوو لای مەسیحییەت: ١١٤
هـ/ لێکدانەوەی قەشە نۆگستین بۆ میژوو ١١٥
سێیەم/ لێکدانەوەی نیسلام بۆ میژوو ١١٩
أ/ بایەخی میژوو لای موسڵمانان و سەرهەڵدانی میژوونووسیی نیسلامی: ١٢٠
ب/ ڕۆڵی مرۆڤ لە جوواڵەی میژوودا: ١٢٧
ج/ یاساو سوونەتەکانی خوا لە میژوودا: ١٣١
د/ تایبەتمەندییەکانی لێکدانەوەی نیسلام بۆ میژوو: ١٣٥

بەشی سێیەم

لێکدانەوە جیاوازەکانی جوواڵەی میژوو ١٣٩
تەوەرەی یەکەم: لێکدانەوەی پاڵەوانی (تاکەکەسی) بۆ میژوو ١٣٩
أ/ نەفلاتون: ١٤٢
ب/ هیگڵ: ١٤٢
ج/ تۆماس کارلیل: ١٤٤
د/ پلیخانۆف: ١٤٧
هـ/ ماکس فێبەر: ١٤٩
و/ هێنری بێرگسۆن: ١٤٩
ی/ لێکدانەوەی بۆماوەیی بۆ پاڵەوان ١٥٠
تەوەرەی دووەم: لێکدانەوەی جوگرافیی بۆ میژوو ١٥٢

Preview sample - page 7 of 10 - Soran University Academic Digital Library

تەوەری سێیەم: لێکدانەوەی رەگەزیی بۆ میژوو ١٦٢

بەشی چوارەم

١٦٩ .....
لێکدانەوە شارستانێتییەکان بۆ میژوو .....
١٧١ .....
تەوەری: یەکەم لێکدانەوەی میژوو لای ئیبن خەلدون:
أ/ پوختەیەک دەربارەی ژیاننامەی ئیبن خەلدون: ١٧١
ب/ زانستی میژوو و میژوونووسیی لە دیدی ئیبن خەلدون: ١٧٣
ج/ زانستی ناواکاری (علم العمران) لای ئیبن خەلدوون: ١٧٦
د/ خول و ژیانی دەوڵەتان لای ئیبن خەلدوون: ١٧٨
هـ/ ڕەخنە لە بۆچوونەکانی ئیبن خەلدون: ١٨٤
تەوەری دووەم: لێکدانەوەی میژوو لای ڤیکۆ ١٨٨
أ/ ژیان و بەرهەمەکان و سەردەمەکەی ڤیکۆ ١٨٨
ب/ ڤیکۆ و چەمکی میژوو ١٩٥
ج/ ڕێساکانی میتۆدی تۆێژینەوەی میژوویی لای ڤیکۆ ٢٠١
د/ چاودێری خوایی لای ڤیکۆ ٢٠١
هـ/ تیۆری خولی شارستانییەکان لای ڤیکۆ ٢٠٢
یەکەم/ سەردەمی خواوەندەکان: ٢٠٣
دووەم/ سەردەمی پاڵەوانەکان: ٢٠٧
سێیەم/ سەردەمی مرۆڤ: ٢٠٥
و/ ڕەخنەگرتن لە ڤیکۆ: ٢٠٨
تەوەری سێیەم: لێکدانەوەی میژوو و شارستانییەت لای شپنگلەر ٢١٢
أ/ پوختەیەک لەبارەی ژیان و بەرهەمەکانی شپنگلەر: ٢١٢
ب/ میژوو و شارستانییەت لە دیدی شپنگلەر: ٢١٤
ج/ هێماکانی شارستانییەت: ٢١٧

Preview sample - page 8 of 10 - Soran University Academic Digital Library

د/ بیرۆکەی هاوچەرخیتی فەلسەفی (التعاصر الفلسفی): ٢٢١
هـ/ سەرهەڵدان و ڕووخانی شارستانییەتەکان لای شپنگلەر: ٢٢٠
١- سەرهەڵدانی شارستانییەت: ٢٢٠
٢- شێوەکانی دروستبوونی شارستانییەت: ٢٢٢
٣- ڕووخانی شارستانییەت: ٢٢٥
و/ ڕەخنەگرتن لە بۆچوونەکانی شپنگلەر: ٢٢٨
تەوەری چوارەم: لێکدانەوەی شارستانییانەی میژوو لای تۆینبی: ٢٣٥
أ/ پوختەیەک لەبارەی ژیانی تۆینبی ٢٣٥
ب/ تیۆری نالێنگاری و وەڵامدانەوە (التحدي والاستجابة) لای تۆینبی: ٢٣٨
ج/ نایین و شارستانییەت لای تۆینبی ٢٤٢
د/ ڕۆڵی کەسە داهێنەرەکان لە بنیاتنانی شارستانییەتدا: ٢٤٣
هـ/ ڕووخانی شارستانییەتەکان لای تۆینبی: ٢٤٥
و/ ڕەخنە لە بۆچوونەکانی تۆینبی: ٢٥٠
بەشی پێنجەم
لێکدانەوەی نایدیالی و ماددی و مرۆیی بۆ میژوو ٢٥١
تەوەری یەکەم: لێکدانەوەی هیگڵ بۆ میژوو: ٢٥١
أ/ ژیاننامەی هیگڵ (١٧٧٠-١٨٣١ز) ٢٥٤
ب/ فەلسەفەی میژوو لای هیگڵ: ٢٥٥
ج/ چەمکی عەقڵ (ڕۆح) لای هیگڵ: ٢٥٧
د/ خواست و ناڕەزووە تاکەکەسییەکان و کاریگەرییان لەسەر میژوو ٢٦٤
هـ/ دیالێکتیکی میژوویی: ٢٦٣
و/ چەمکی دەوڵەت لای هیگڵ: ٢٦٥
ی/ ڕەخنە لە بۆچوونەکانی هیگڵ ٢٦٦

Preview sample - page 9 of 10 - Soran University Academic Digital Library

تەوەری دووەم: لێکدانەوەی مارکس بۆ میژوو ٢٧١
أ/ پوختەیەک لەبارەی ژیان و بەرهەمەکانی مارکس ٢٧١
ب/ ماددییەتی دیالێکتیکی و ماددییەتی میژوویی: ٢٧٤
ج/ قۆناغەکانی پەرەسەندنی ماددییەتی میژوویی لای مارکس: ٢٧٩
د/ ڕەخنە لە بۆچوونەکانی مارکس: ٢٨٢
تەوەری سێیەم: لێکدانەوەی میژوو لای مەسعود محەمەد ٢٨٥
أ/ پوختەیەک لەبارەی ژیانی مەسعود محەمەد ٢٨٥
ب/ لێکدانەوەی مرۆیی بۆ میژوو ٢٨٦
ج/ ڕەخنە لە بۆچوونەکانی مەسعود محەمەد: ٢٩٣

بەشی شەشەم

کۆتایی میژوو و بەیەکدادانی شارستانێتییەکان ٢٩٣
تەوەری یەکەم: فۆکۆیاما و چەمکی کۆتایی میژوو: ٢٩٣
أ/ پوختەیەک لەبارەی ژیانی فۆکۆیاما: ٢٩٣
ب/ چەمکی کۆتایی میژوو ٢٩٤
ج/ ڕەخنە لە بۆچوونەکانی فۆکۆیاما ٢٩٧
تەوەری دووەم: سامۆئێل هنتنگتۆن و بەیەکدادانی شارستانێتییەکان: ٣٠٠
أ/ پوختەیەک لەبارەی ژیانی هنتنگتۆن ٣٠٠
ب/ شارستانییەت لە دیدی هنتنگتۆن ٣٠١
ج/ بەیەکدادانی شارستانێتییەکان ٣٠٢
د/ هاوپەیمانی نیسلامی- کۆنفۆشیۆسی ٣٠٣
هـ/ ڕووخانی شارستانییەتی ڕۆژئاوا لە دیدی هنتنگتۆن ٣٠٥
و/ ڕەخنە لە بۆچوونەکانی هنتنگتۆن ٣٠٦
لیستی سەرچاوەکان: ٣٠٧
ناوەڕۆک ٣٢٣

Preview sample - page 10 of 10 - Soran University Academic Digital Library